

Politik Riskler, İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları ve Uyuşmazlıklar Bağlamında Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Kocaeli Üniversitesi
İİBF, İktisat Bölümü
ybayraktutan@kocaeli.edu.tr

Dr. Meltem TARI ÖZGÜR

meltemtari@kocaeli.edu.tr

Özet

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) verilerine göre içeri yönlü Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) akımlarının yıllık ortalaması 2010-2013 döneminde 2000-2009 dönemine oranla %29 artmıştır. Ayrıca, 2013 yılında gelişmekte olan ülke ekonomilerinin payı, 2001 değerinin iki katı olmuştur. Bir başka ifadeyle, ekonomik şoklar karşısında daha kırılgan olan ülkelerdeki DYY stoku, 2001 yılından bu yana önemli ölçüde ve sürekli olarak artmıştır. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan ekonomik-politik türbülans koşullarında DYY konulu çalışmaların, zorlaştırıcı mevzuat değişiklikleri, sözleşme fesihleri ve transfer kısıtlamaları gibi politik riskleri yakın gelecekte DYY önündeki muhtemel başlıca engellerden biri olarak işaret etmeleri daha anlaşılır olmaktadır. Bu çalışma, politik risklerin DYY üzerindeki etkisini, uluslararası yatırım anlaşmaları ve uyuşmazlıklarına ağırlık vererek ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Doğrudan yabancı yatırım, Politik riskler, İkili yatırım anlaşmaları

Foreign Direct Investments at the Context of Political Risks, Bilateral Investment Agreements and Disputes

Abstract

Average annual inward global foreign direct investment (FDI) flows rose by 29 per cent in the period 2010-2013 with respect to period 2000-2009 according to data of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Besides, the share of developing economies in 2013 was nearly double of what it was in 2001. In other words, the FDI stock in countries with greater vulnerability to economic shocks has risen significantly and steadily since 2001. Under the economic-political turbulence conditions which are experienced in different regions of the world, it becomes more comprehensible why the studies regarding FDI point out the political risks such as adverse regulatory changes, breach of contracts and transfer restrictions as one of the possible major impediments to FDI in the near future. This paper outlines the impact of the political risks on the FDI, paying special attention on international investment agreements and disputes.

Key words: Foreign direct investments, Political risks, Bilateral investment agreements

GİRİŞ

Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) yöneldiği ülkelerde sermaye birikimini desteklemesi, teknoloji taşmaları vasıtasıyla verimliliği olumlu yönde etkilemesi, ürün yelpazesini genişleterek ihracatı artırması ve istihdam yaratması, vb katkıları, 1970'lerden sonra daha iyi anlaşılır olmuştur. 1990'lardan itibaren "Washington Uzlaşmasının" ana akım iktisat politikalarına rehberlik etmesiyle DYY'ler daha fazla öneme haiz olmuştur¹. Yıllık küresel DYY hacmi, 2010-2013 yılları arasında,

¹ 1989'da Washington merkezli uluslararası iktisadi kuruluşların, Latin Amerika ülkelerinde uygulanması için ısrarcı oldukları 10 temel ekonomi politikası önerisi, John Williamson (1990) tarafından listelenmiş ve böylece "Washington Uzlaşması" terimi kullanıma girmiştir. Bu önerilerden biri de DYY'lerin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Williamson (2004) bu 10 maddenin kalkınma reçetesi gibi sunulmasına karşı çıkmıştır.

1980'li yıllara oranla yaklaşık 16 kat artmış ve DYY'leri orta gelir tuzağından kurtulmak için bir araç olarak görmeye başlayan Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ), 2012 yılında ilk kez bu hacmin yarısından fazlasına ev sahipliği yapmışlardır².

Küresel DYY hacminde, siyasi ve ekonomik kırılganlığın göreceli olarak daha fazla olduğu GOÜ'lerin payının 2000'li yıllarda artma eğilimi, yatırımcıları en fazla kaygılandıran faktörlere de yansımıştır. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu'nun (MIGA) 2013 yılı Dünya Yatırım ve Politik Risk (World Investment and Political Risk - WIPR) Raporu, politik risklerin makroekonomik istikrarın hemen arkasında çok az bir farkla ikinci sıraya yerleştiğini göstermektedir (World Bank, 2014).

2010 sonlarından itibaren bazı sosyoekonomik sebeplere ilaveten siyasi yozlaşmanın tetiklediği Arap Baharı, yatırımcıların bu kaygılarını haklı çıkartan bir örnektir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa-MENA) ülkelerinde, politik risklerin DYY'ler üzerindeki etkileri kuvvetli bir şekilde hissedilmiştir. MENA ülkelerinde DYY'nin, küresel DYY içindeki payı Arap Baharı'nı izleyen bir yıl içinde 2009 yılına oranla yaklaşık %50 azalmıştır³. Buna ilaveten, Arap Baharı'ndan bu yana MENA ülkelerinin taraf olduğu uluslararası yatırım uyuşmazlığı tahkim davaları önemli ölçüde artmıştır⁴. Hâlbuki çok sayıda yatırımcı çıkışının ve yatırım uyuşmazlığının gözlemlendiği bölgenin küresel DYY içindeki payı, 2000 yılından Arap Baharı'na kadar 16 kat artış göstermişti. Bu durum, politik risklerin DYY hacmini ne ölçüde etkileyebildiğini ve öngörülmesinin zorluğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, DYY kavramı, önemi ve belirleyicileri ile 1980 sonrasındaki seyri ortaya konmuş ve yatırımcıların karar aşamasında etkili olan faktörler içinde politik risklerin yeri irdelenmiştir. Öne çıkan politik risklere değinildikten sonra bu risklerin azaltılması için imzalanan yatırım anlaşmalarında ve bu anlaşmalar üzerine ortaya çıkan uyuşmazlıklarda yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir.

1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı ve Önemi

DYY, bir ülkedeki yatırımcının uzun dönemli bir ilişki çerçevesinde, kendi ülkesi dışında yerleşmiş olan bir girişim aracılığıyla, en az %10'luk bir yönetim gücünü ifade eden sürekli kazanç elde etme amacıyla gerçekleştirdiği sınır ötesi yatırım türüdür (OECD, 2009: 17).

Yeni istihdam alanlarının oluşturulması, döviz rezervlerinin artırılması, sermaye kıtlığı çeken ülkelerde sermaye birikiminin ve ileri teknoloji ediniminin sağlanması, birleşme ve satın almalar aracılığıyla rekabetçi ortamın oluşturulması ve verimliliğin artırılması DYY'nin ev sahibi ülkelere sağladığı en önemli katkılardır. Bu katkılar özellikle GOÜ'ler için dünya ile bütünleşmeye, bir başka deyişle dışa açıklık oranının artmasına yardımcı olmaktadır (Mody, 2007: 4; Sonmez and Pamukcu, 2011: 3). Yurtiçi tasarruf-yatırım açığını azaltması ve bilgi taşınmalarına yol açması gibi sebeplerle DYY'ler gelişmekte olan ülkelerdeki iktisadi büyümeyi de olumlu yönde etkilemektedir (Mottaleb, and Kalirajan, 2010: 402).

1980'lerde, para birimlerinin aşırı değerlenmesinin de etkisiyle Amerikan şirketlerinin rekabet güçlerini kaybetmelerinin bir neticesi olarak, Japon firmalarının başta ABD olmak üzere dünyada artan satışları Japonya'da nakit birikimini artırmış ve böylelikle yabancı pazarlarda yatırım yapma

² Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) veritabanına göre, 2000 yılında GOÜ'lerin ev sahipliği yaptığı DYY'lerin oranı yaklaşık %19 iken, bu oran 2013 yılında yaklaşık 3 kat artışla %54 olmuştur. Düşük gelirli GOÜ'lerde söz konusu oranda yaşanan artış ise 8 kata yakındır (<http://unctadstat.unctad.org/08.12.2014>).

³ UNCTAD veritabanına göre MENA ülkelerinin 2009 yılında küresel DYY içindeki payı %7,5 iken 2011 yılında %3,7 olmuştur (<http://unctadstat.unctad.org/28.11.2014>).

⁴ Örneğin, Mısır Arap Cumhuriyeti'ne karşı Dünya Bankası bünyesinde yer alan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (International Centre for Settlement of Investment Disputes-ICSID) nezdinde açılan tahkim davalarının sayısı, 1990 ile 2010 yılları arasında kalan 20 yıllık sürede toplamda 11 iken, Arap Baharı sonrası 4 yıllık sürede 13 olmuştur (<https://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=CasesRH&reqFrom=Main&actionVal=ViewAllCases/04.12.2014>).

kapasiteleri artmıştır (Selamoğlu, 1998: 18). Emek maliyetlerini düşürmeyi amaçlayan Japon firmalarının 1980 yılında 2,3 milyar Dolar olan DYY'leri 1990'da 50 milyar Dolar'ı aşmıştır.

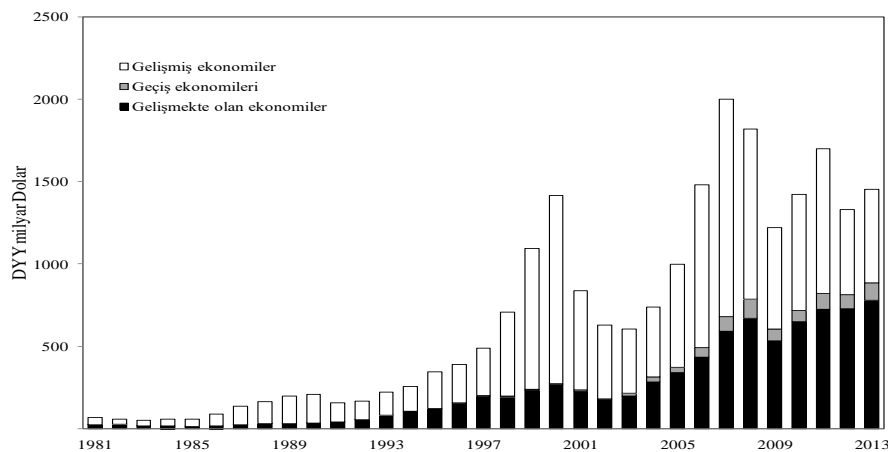
Mikro elektronik ve telekomünikasyon teknolojilerinin hızlı gelişimine sahne olan 1980'ler sonrasında bilgiyi çok düşük maliyetlerle uzak mesafelere ulaştırabilen firmalar, yönetim etkinliğini yitirmeden üretimin çeşitli aşamalarını farklı coğrafi alanlarda örgütlemeye olanağına kavuşmuşlardır. Şirket faaliyetlerinin küresel nitelik kazanması DYY hacminin artmasını sağlamıştır (DPT, 2000: 1-2).

2001 yılında ABD ekonomisinde yaşanan durgunluk dünya ticaretine de sirayet etmiş ve dünyada toplam ithalat %3,7 ve toplam ihracat %3,9 oranlarında daralmıştır. Bu olumsuz ortam, 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırılarının ardından daha belirsiz ve güvensiz bir hal almıştır. Gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarındaki düşüş, özellikle 1999 ve 2000 yıllarında küresel ekonomiyi sürükleyen ve hızla büyüyen ileri teknoloji sektörlerinin 2001 yılında yavaşlamasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunlara ilaveten 1999 ve 2000 yıllarında petrolün varil fiyatında yaşanan artışlar, hanehalkı reel gelirini düşürmüş, ülkeler yabancı yatırım ortamını zayıflatan sıkı para politikaları uygulamaya başlamış ve firma kârlarında azalmalar meydana gelmiştir (TCMB, 2002: 1).

Dünya ekonomisindeki daralmaya rağmen yaptığı yurtdışı yatırımları ile 2000'li yıllarda dikkat çeken Çin'in dış yönlü DYY'leri 2000 yılında 916 milyon Dolar iken 2013 yılı itibarıyla 100 milyar Dolar düzeyini aşmıştır. Bu önemli artış, 1986'da Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) ilk başvurusunu yapmış olan Çin'in 2001 yılında başvurusunun kabul edilmesi ile doğrudan ilintilidir. 1949 yılında Çin Devrimi ile uluslararası ticaret ortamından ayrılan ülke, bu katılımı yapısal bir reform başlatmıştır. Çin, küresel ekonomiyle bütünleşmenin sağlanabilmesi için yabancı şirketlerin kendi pazarında faaliyet gösterebilmesini, ithalat ve ihracatta uygulanan vergi usullerini Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) uygun hale getirmeyi, ithal malların kabulünde yerli ve yabancı firmalara aynı teknik şartnameleri uygulayacağını, özel ekonomik bölgelerde ve bazı sektörlerde vergi indirimi sağlayacağını taahhüt etmiştir (WTO, 2001: 4,7,8,76).

Irak Savaşı'nın 2003'ün ikinci yarısında sona ermesiyle jeopolitik risklerin azalması, ülke ekonomilerinin canlanabilmesi için genişletici makroekonomik politikaların izlenmesi, yatırım ortamının daha güvenilir bir hal alması ve petrol fiyatlarında yaşanan gevşeme ile dünya ekonomisinde büyüme eğilimi hâkim olmuştur (TOBB, 2003: 1). Bu eğilime paralel olarak 2003 yılından itibaren iktisadi daralma zayıflayarak ortadan kalkmış ve DYY hacminde belirgin bir artış görülmüştür.

1981 yılından 2013 yılına kadar Dünya Bankası tarafından Atlas yöntemi ile hesaplanan kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla (GSMH) sınırları ile tanımlanmış olan farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ekonomilere yönelik DYY hacimleri yıllık bazda Grafik-1'de görülmektedir.

Kaynak: <http://unctadstat.unctad.org/27.11.2014> kaynağından elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik-1: DYY'lerde küresel eğilim

Grafik-1 yardımıyla 1980'den 2009 yılına kadar on yıllık üç dönemde ve 2010-2013 döneminde içeri yönlü DYY hacminin dönemsel ortalamaları, farklı gelişmişlik düzeylerindeki ekonomilerin karşılaştırılabilmesi için hesaplanmıştır ve aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştır:

- i. Küresel ölçekte toplam DYY hacmi 1980'li yıllarda yıllık ortalama 93 milyar Dolar iken 1990'lı ve 2000'li yıllarda sırasıyla 403 ve 1148 milyar Dolar; 2010-2013 dönemi için 1476 milyar Dolar olmuştur. Fakat küresel DYY hacminin zirve yaptığı 2007 yılında ulaşılan yaklaşık 2 trilyon Dolar düzeyine o günden bu yana erişilememiştir. 2013 yılında küresel DYY hacmi 2007 yılına oranla %27,5'lik bir kayıpla 1,45 trilyon Dolar olmuştur⁵. 2007'de başlayarak derinleşen küresel kriz koşullarının DYY'ye etkisi açıkça görülmektedir.
- ii. 1980'li yıllarda GOÜ'lere yönelen küresel DYY'nin yıllık ortalama miktarı 21 milyar Dolar iken 1990'lı ve 2000'li yıllarda aynı değer sırasıyla 119 ve 383 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2010 ve 2013 yılları arasında ise yine çok ciddi bir artışla GOÜ'lere yıllık ortalama 720 milyar Dolar DYY yönelmiştir. 1980'li yıllarla karşılaştırıldığında GOÜ'lere yönelen DYY hacminde 2010-2013 döneminde yaklaşık 36 katlık bir artış söz konusudur.
- iii. DYY hacminde GOÜ'lerde görülen büyük artışın bir benzeri de geçiş ekonomisi olarak kabul edilen ülkelerde (GE) görülmüştür. 1980'li yıllarda GE'lere yönelen DYY hacmi yok denilebilecek kadar azdır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda GE'lere yönelen DYY'nin yıllık ortalama hacmi sırasıyla 4 ve 48 milyar Dolar; 2010-2013 döneminde ise 89 milyar Dolar olmuştur.
- iv. GOÜ'ler ve GE'lerle karşılaştırıldığında gelişmiş ülkelere (GÜ) yönelen DYY hacmindeki artış daha düşük olmuştur. GÜ'lere yönelen DYY'nin yıllık ortalama hacmi 1980'li ve 1990'lı yıllarda sırasıyla 73 ve 280 milyar Dolar iken 2000'li yıllarda 716 milyar Dolar'a ulaşmıştır. 2010-2013 döneminde GÜ'lerin DYY performansı 2000'li yıllara oranla %7 zayıflamış ve yıllık ortalama DYY hacmi 667 milyar Dolar'a gerilemiştir.
- v. GOÜ'ler 2012 yılında ilk kez küresel DYY'nin yarısından fazlasına (%54,8) ev sahipliği yapmıştır. 2013 yılında aynı eğilim devam etmiş ve GOÜ'lerin payı %53,6 olmuştur. GOÜ'lerde ve GE'lerde görülen performans artışlarıyla GÜ'lerin DYY'lerdeki payı ilk kez 2010 yılında yarımın altına düşmüştür ve 2013'te %38,9'a kadar gerilemiştir.

DYY yöneliminde ekonomik gelişmişlik haritası üzerinde yaşanan söz konusu değişimin arka planında farklı belirleyici faktörler mevcuttur.

2. DYY Belirleyici Faktörlere Genel Bakış

Doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin belirleyicileri, itici ve çekici faktörler çerçevesinde ele alınabilmektedir. İtici faktörler, ülkeler arasındaki DYY üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiye sahip olan ve yatırımcı ülkeler ve uluslararası koşulların oluşturduğu küresel faktörler olup yatırımın arz yönünü ifade etmektedir. Çekici faktörler ise yatırım yapılan ülkelere özgü yerel faktörler olup DYY'nin talep yönünü ortaya koymaktadır (Albuquerque et al., 2005: 269, 272; Candemir, 2009: 660). İtici faktörler Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) gelişmekte olan ülkelere yeni yatırımlar yapmaları, böylece düşük ücret avantajlarından faydalanmaları ve gelişen piyasalarda paylarını artırmaları için harekete geçirci unsurlar iken; çekici faktörler, gelişmekte olan ülkelerin, serbestleşme, altyapı gelişimi, beşeri sermaye yatırımlarında artış ve yatırım teşvikleri yoluyla itici faktörler ile eşzamanlı olarak aldıkları çeşitli kurumsal önlemleri ifade etmektedir (Sethi et al., 2002: 690; Kar ve Tatlısöz, 2008: 443).

DYY akımlarını etkileyen çekici faktörler, yabancı ülkeye özgü karakteristikleri, fırsatları ve riskleri ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, makroekonomik istikrar, finansman erişimi, eğitilmiş

⁵ UNCTAD, küresel DYY hacminin 2015 ve 2016 yıllarında artarak sırasıyla 1,75 ve 1,85 trilyon Dolar düzeylerine erişeceğini tahmin etmektedir. Bu artışın arkasında gelişmiş ülke ekonomilerinin toparlanma sürecine girmiş olmaları ana etken olarak gösterilmektedir (UNCTAD, 2014a: 1).

personele erişim, altyapı kapasitesi, pazar imkânları, yozlaşmanın varlığı ve politik riskler gibi faktörler bir ülkenin DYY akımlarının ne kadarına ev sahipliği yapabileceği hakkında ön bilgiler sağlayabilecek önemli belirleyicilerdir. Aşağıda bu hususlara biraz daha yakından bakılacaktır.

Makroekonomik istikrar, üretim, dış ticaret, enflasyon, bütçe ve istihdam gibi bazı temel göstergelerde düşük oynaklık değerlerinin sağlanması ve sürdürülebilir bir büyüme ortamının varlığı anlamına gelir. Makroekonomik olarak istikrarlı bir ekonomide karar verme süreçlerinin daha sağlıklı yürütülebilecek olması, kaynakların optimal dağılımla değerlendirilmesini sağlayarak Toplam Faktör Verimliliği'nin (TFV) artırılması için uygun bir ortamı hazırlar. Bir ülkede TFV'nin yeterli olması durumunda yabancı yatırımcının teknoloji adaptasyonu için katlanacağı maliyetlerin daha az olacağı gerçeği, o ülkeyi DYY açısından daha cazip kılacaktır.

Benzer şekilde makroekonomik istikrarın temel unsurlarından olan dengeli bir kamu maliyesi politikası ile kamunun üretim içindeki payının sınırlandırılması ve paralelinde özel sektörün teşvik edilmesi, ülkenin ihracat yelpazesini genişleterek dışa açıklık oranının artmasını sağlayacaktır. Dışa açıklık oranının artması, söz konusu ülkenin küresel ekonomi ile bütünleşmesini kolaylaştırarak yatırımcılar için daha az riskli bir yatırım ortamı oluşturacak ve dolayısıyla DYY potansiyelinde artış elde edilecektir.

Finansman erişiminin kolaylığı finansal istikrarın doğal sonucudur. Finansal istikrarı sağlamış ülkeler küresel ekonomik şoklara karşı daha az duyarlı olacaklarından yatırımcılara sermaye piyasaları aracılığıyla daha az maliyetli finansman ve kredilere erişim kolaylığı sunabilmektedir. Özellikle küresel ekonomik çalkantı dönemlerinde, bu ülkelerin daha fazla DYY çekmeleri beklenir.

Eğitilmiş personele erişim, diğer bir deyişle nitelikli emek/beşeri sermayenin yeterli olması, DYY açısından bir diğer önemli belirleyici faktördür. Ar-ge personelinin, bilim insanlarının, mühendis ve teknisyenlerin toplam çalışanlar içindeki payı, emek niteliği açısından uygun bir değerlendirme ölçütüdür (Sun, et al., 2002: 89). Nitelikli emeğin yeni teknolojiyi özümseme kabiliyeti DYY çekme potansiyeli üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Altyapı, yabancı yatırımcıların karar alma sürecinde etkilidir. Altyapı kapasitesinin önemli bir bileşeni olan teknolojik altyapının güçlü olduğu firmalara sahip ülkelerde, üretim kapasitesinin daha verimli kullanabilmesi mümkün olmaktadır. Bunun da ötesinde, bu ülkelerde mevcut üretim kapasitesinin ve ürün yelpazesinin daha az harcama ile genişlemesi sağlanabilir. Bu durum, rekabet gücüne önem verdiği bilinen yabancı yatırımcılar için bir tercih sebebidir. Altyapı kapasitesinin bir diğer bileşeni olan taşıma ve ulaşım altyapısının güçlü olduğu ülkeler de, kaliteli ve yetkin lojistik hizmetleri sunulabilen yatırımcı dostu ortamlarından dolayı, daha fazla DYY çekme potansiyeline sahiptir.

Pazar imkânlarının artması yani piyasa hacminin daha geniş olması, üretilen mal ve hizmetlere ilişkin daha büyük miktarda talep ortaya çıkmasına yol açacağından yatırımcılar için önemli bir teşvik unsurudur (Sodik and Nuryadin, 2008: 23). Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH), piyasa büyüklüğünü temsilen, DYY konulu ampirik çalışmalarda sıklıkla ele alınan bir değişkendir. GSYİH'nin artmasıyla gelirlerinde artış sağlayan firmaların sabit sermaye oluşumu konusunda imkânları genişlemektedir. Böylelikle yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasındaki teknolojik açık kapanmakta ve daha uygun bir yatırım ortamı oluşmaktadır (Özgür, 2014: 160-161).

Yozlaşma, yatırım ortamına çok ciddi zararlar verebilen ve genel olarak, kamu veya özel sektör mekanizmalarında özel çıkarlar için yetkinin kötüye kullanılması olarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Rant kollama, lobicilik, oy ticareti ve kayırmacılık gibi yozlaşma türleri ile mücadele etmek amacıyla şeffaflık ve hesap verebilirliğe dayalı kurumsallaşan ülkeler, yatırımcılar için daha uygun ortam sağlayabilmektedirler. Ayrıca yozlaşmadaki azalışla birlikte altyapı olanaklarının genişlemesi; işlem, bilgi, haberleşme ve işletme kurma maliyetlerinin azalması mümkün olmaktadır. Bu durum yatırım dostu bir çevrenin gelişmesine katkıda bulunarak gelişmekte olan ülkelerin daha fazla yatırım çekmesini sağlamaktadır (Mottaleb, 2007: 10).

İş/yatırım iklimi, elverişli olması halinde yabancı bir ülkede iş yapmanın ek maliyetlerini düşürdüğü ve zaman kazandırdığı için DYY hacmini olumlu etkileyen bir belirleyicidir. Yatırımcılar, işleyiş ve bürokratik ilişkiler konularında deneyimli *takipçi* kullanmak zorunda kaldıkları, inşaat izni aşamasına

çok sayıda kurumun müdahil olduğu, halk sağlığı ile ilgili hukuki düzenlemelerde birden fazla kurumu ilgili taraf olarak buldukları veya şirket kurma sürecinin farklı aşamalarında aynı belgeyi yeniden sunmak zorunda kaldıkları ülkelerde zaman ve para harcamak istememektedirler⁶. Tüm bu zorlukları göze alıp ticari faaliyetini başlatmış yabancı yatırımcıların, kayıtlı olmayan ve dolayısıyla gelir ve gümrük vergisi gibi yükümlülüklerden muaf olmayı başarmış yerli firmaların oluşturduğu haksız rekabet koşullarıyla mücadele etmek zorunda bırakılması, yatırımcıların motivasyonunu önemli ölçüde zedelemektedir.

İş/yatırım iklimi ile ilgili olarak Dünya Bankası'nın yayınladığı İş Ortamı (Doing Business-DB) Raporu, yatırımcılara önemli bilgiler sağlıyor olması sebebiyle dikkate alınan bir rehberdir. Bu rapor, işe başlama, inşaat izinleri, istihdam, tapu kaydı, kredi temini, yatırımcının korunması, vergi ödeme, dış ticaret, sözleşmenin icrası ve şirket tasfiyesi gibi alanlarda ev sahibi ülkenin düzenlemelerini, maliyetleri ve işlem sürelerini ele alır ve ülkeleri İş Yapma Kolaylığı İndeksi (İYKİ) ile sıralar. Veriler, anketler ve görüşmeler yoluyla kamu görevlileri ile ilgili mesleklerin uzmanlarından elde edilir (YOİKK, 2009: 9-10). Ancak, DB 2014 Raporu'nda İYKİ sıralamasına göre 92'nci sırada olan Rusya Federasyonu'nun, 96'ncı sırada olan Çin'in ve 116'ncı sırada olan Brezilya'nın, 2013 yılında en fazla DYY çeken ilk beş ülke içinde olmaları gibi istisnalar da söz konusu olabilmektedir⁷ (World Bank, 2013).

Politik riskler, ticari riskler dışında kalan diğer riskleri ifade eder ve ev sahibi ülke veya uluslararası ortam kaynaklı olabilir. Diğer belirleyicilerin aksine çoğu zaman tam anlamıyla öngörülemeyen politik riskler, ev sahibi ülkenin siyasi ortamında gelişen ani değişimlerle yatırımcıların mal varlıkları üzerindeki haklarında zayıflamalara yol açarak yatırım ortamının bozulmasına sebep olabilmektedirler. Politik risklerin önemi, Dünya Bankası Grubu'nun siyasi risk sigortası ve kredi derecesi artırma kolu olan MIGA'nın, yabancı yatırımcıların GOÜ'lerde karşılaşılabileceği zorlukları değerlendirdiği WIPR 2013 Raporu'nda ortaya konulmuştur (Grafik-2).

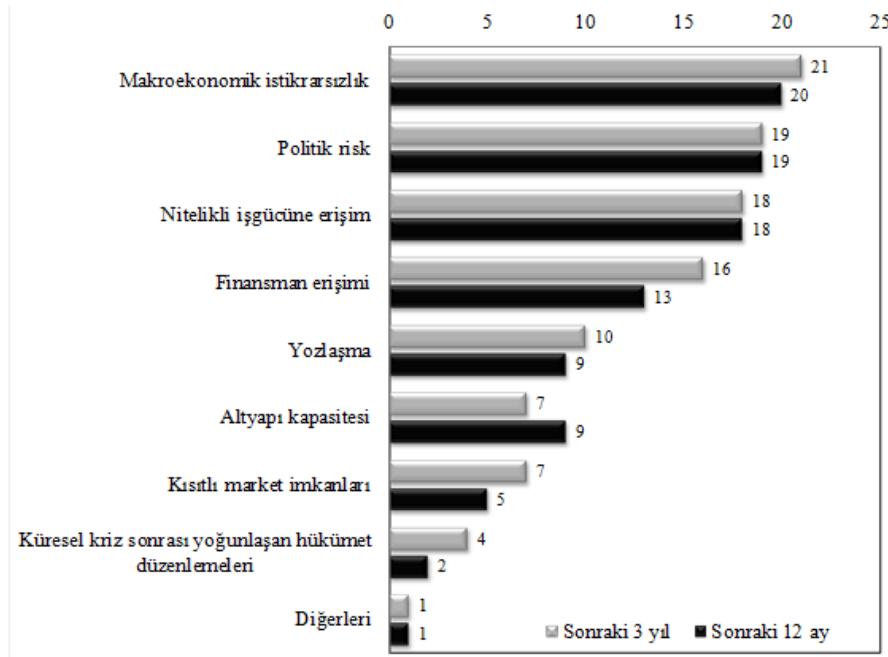
Grafik-2 incelendiğinde, sonraki 12 ay boyunca⁸ en önemli zorluğun makroekonomik istikrarsızlık olduğu görülmektedir⁹. Fakat hem bu zaman zarfında hem de sonraki 3 yıllık dönemde politik risk unsurunun, yabancı yatırımcıları makroekonomik zorlukların ardından en çok zorlayacak konu olduğu tahmini de yapılmıştır. GOÜ'lere yatırım yapan ÇUŞ'ların 459 üst düzey yöneticisi ile yapılan mülakatlara dayanan araştırma, 2016 yılının ortalarına kadar politik riskte bir azalmanın olmayacağını da öngörmektedir.

⁶ Dünya Bankası'nın ve Uluslararası Finans Kurulu'nun (IFC) müşterek bir teşebbüsü olan Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi'nin (The Facility for Investment Climate Advisory Services-FIAS) 2001 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı'nın isteği üzerine, yatırımlara idari engeller konusunda tamamladığı çalışmadan derlenmiştir.

⁷ UNCTAD'a göre 2013 yılında en çok DYY çeken ülkeler sıralamasında, Rusya Federasyonu 79 milyar Dolar ile üçüncü, Çin (Hong Kong hariç) 124 milyar Dolar ile ikinci ve Brezilya 64 milyar Dolar ile beşinci sırada yer almıştır (UNCTAD, 2014a). 2014 İYKİ sıralamasında ilk sırada yer alan Singapur'a, 2013 yılında yönelen DYY hacmi Brezilya ile aynı olmuştur.

⁸ WIPR 2013 Raporu, 2013 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında yapılan mülakat esaslı araştırma çalışmasının sonuçlarına dayanmaktadır. Bu yüzden "sonraki 12 ay" ifadesinden Eylül 2013-Eylül 2014 zaman aralığı, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde geçen "sonraki 3 yıl" ifadesinden Eylül 2013-Eylül 2016 zaman aralığı anlaşılmalıdır (World Bank, 2014).

⁹ WIPR 2010 Raporu'nda, sonraki 12 ay değerlendirmesinde politik riskler, makroekonomik istikrar, zayıf devlet kurumları (yozlaşma), finansman erişimi, altyapı kapasitesi ve kısıtlı pazar imkânlarından sonra gelmekteydi. 2013 yılı raporuyla karşılaştırıldığında, politik riskler konusunda oluşan kaygılar yarı yarıya düşüktü (World Bank, 2011).

Kaynak: WIPR 2013 Raporu (World Bank, 2014).

Grafik-2: Yabancı yatırım ortamını zora sokan etmenler

3. DYY'leri Etkileyen Politik Riskler

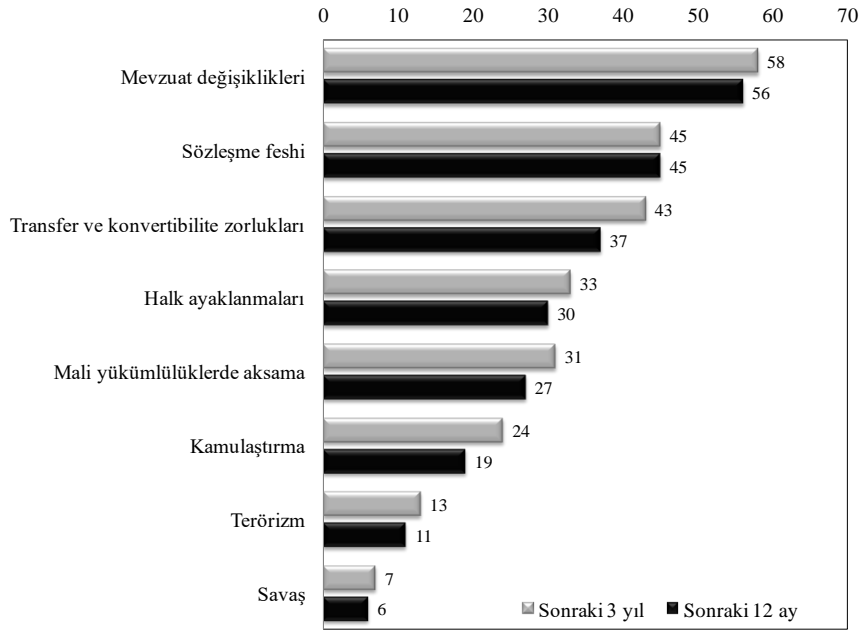
Politik riskler, bir ülkenin siyaset ortamında ani gelişen kaotik süreçler neticesinde bu ülkede yatırım yapmış yabancı şirketlerin kâr oranında büyük düşüşler meydana getirebilmektedir. Az rastlanır bir durum olsa da, yabancı yatırımcılar politik risklerin gerçekleşmesi neticesinde bir ülkedeki tüm malvarlıklarını kaybedebilmektedirler. Bu gibi durumların çözümünde uluslararası tahkimin başvurabilecek bir hukuki yol olarak ülkeler arasındaki anlaşmalarda tanıyanması, yabancı yatırımcıları rahatlatan bir faktördür.

Küresel DYY stokunun büyük bir kısmı, politik risklerin nispeten düşük olduğu, bir başka deyişle politik açıdan istikrarlı gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Bu durum, politik istikrarsızlık ile popülist iktisat politikası uygulamalarının, DYY üzerinde olumsuz rol oynadığının açık göstergesidir. Ters düşünülecek olursa, politik açıdan istikrarlı ülkeler, yatırım yapacak ülkeler tarafından daha fazla tercih edilmektedirler (Kar ve Tatlısöz, 2008: 455; Güven, 2008: 94). Bu sebeple politik istikrar, gelişmekte olan ülkelerde yakalanmaya çalışılan önemli bir hedeftir. Ayrıca, politik açıdan istikrarı yakalamış ülkeler daha sağlam politikalar uygulayabilmiş ve DYY akımlarını massetmede daha büyük başarı göstermişlerdir. Çünkü istikrar ortamında gelişmiş politikalar, aynı zamanda yeni teknolojilerin difüzyonu ve yabancı sermaye için uygun bir çevre yaratmakta, yeni yatırımların marjinal ürününü artırmaktadırlar. Ayrıca sermayenin dışarıya çıkması caydırılabildiği için yurtiçi varlıkları tutmanın riski azaltılabilmekte, sermaye akımları ve yatırım arasındaki ilişki artırılabilir (Mody and Murshid, 2005: 262).

Çeşitlilik arz eden politik riskleri makro-politik ve mikro-politik riskler olarak sınıflandırmak mümkündür. Makro-politik riskler, kamulaştırma gibi yatırım yapılan ülkedeki tüm yabancı firmaları aynı şekilde etkileyen risklerdir. Vergi kanunu değişiklikleri, fiyat kontrolleri, çevresel düzenlemeler, sermaye transferindeki kısıtlamalar ve yabancı mülkiyet sınırlamaları diğer önemli makro-politik risklerdir. Mikro-politik riskler ise, belli sektörleri ve yabancı yatırımları etkileyen ve endüstriye, projeye veya firmaya göre değişen risklerdir. Bir ülkede, örneğin bakır gibi belirli bir madeni çıkarıcı maden işletmelerinin kamulaştırılması ya da bu sektördeki işçilerin sosyal güvenlik primlerinin artırılması, mikro-politik risklere örnek teşkil etmektedirler (Emir ve Kurtaran, 2005: 40-41).

WIPR 2013 Raporu'na göre sonraki 12 ay boyunca, beklentileri karşılamaktan uzak ve zorlaştırıcı mevzuat değişiklikleri ile farklı sebeplerden kaynaklanabilen sözleşme fesihleri, GOÜ'lere yatırım

yapmış yabancıların karşılaşabileceği en önemli politik riskler olarak görülmektedir (Grafik-3). Bu durumun 2016 yılının ortalarına kadar değişmeyeceği tahmini de aynı raporda yer almaktadır.

Kaynak: WIPR 2013 Raporu (World Bank, 2014).

Grafik-3: DYY'leri etkilemesi muhtemel politik riskler

Mevzuat değişikliklerinin her zaman yatırımcıların lehine olacağı düşüncesinin, uygulamalara bakıldığında çok gerçekçi olduğu söylenemez. Ev sahibi ülkede yürürlüğe giren hukuki düzenlemeler, bazen yatırımcıların mal varlıklarından sağladıkları menfaatleri kısıtlayabilmektedir. İhracat vergilerinde artış yapılması, ihracat veya üretim kısıtlamaları getirilmesi gibi hukuki düzenlemeler ÇUŞ'lar için gelir kayıpları doğurabilmektedir.

Sözleşme feshleri, iktidar değişikliklerinin ardından yeni gelen hükümetin mevcut sözleşmeyi tanımaması veya gözden geçirmek istemesi şeklinde olabilmektedir. Örneğin, proje finansmanını bir satın alım sözleşmesiyle gerçekleştiren enerji yatırımcısına verilen fiyat garantisinin kaldırılması, sözleşme feshi olarak değerlendirilebilir.

Transfer ve konvertibilite zorlukları, WIPR 2013 Raporu'nda 3 yıllık süreçte artması beklenen bir diğer politik risktir. Bu risk, yatırımcının yatırımla irtibatlı herhangi bir fonunu (net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri) ev sahibi ülkeden transfer edebilmek amacıyla konvertibilite gereği cari döviz kuru üzerinden serbestçe dövize tahvil edememesi ve neticesinde istediği ülkeye transferini yapamamasından doğacak olan muhtemel kayıpları ifade eder. Transfer riski ayrıca, bazı ülkelerin yatırımcının bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla yapacakları transferleri, alacaklı haklarının korunması, transfer edilecek fonun cezai işlem doğurabilecek hukuki bir sürecin konusu olması ve ödemeler dengesi üzerinde ciddi zorluklar yaratması gibi sebeplerle ertelenmesi veya tamamen durdurulması gibi sebeplerle de ortaya çıkabilir.

Halk ayaklanmaları, terörizm ve savaş gibi durumlar, politik şiddet başlığı altında toplanabilecek risklerdir. Politik şiddet riski, yatırımcı firmanın çalışanlarının mal ve can güvenliğinin yanı sıra yatırımla ilgili ticari faaliyetlerin sürdürülebileceği güvenli ortamın temin edilememesi olasılıklarını barındırır (Akıncı, 2009: 284). Politik şiddet ortamının, ev sahibi ülkenin iradesi dâhilinde ortaya çıkmamış olması, uluslararası hukuk ve yatırım anlaşmaları gereği ev sahibi ülkenin sorumluluğunun ve zararların karşılanması bakımından yükümlülüğünün ortadan kalkacağı anlamına gelmez.

Finansal yükümlülüklerde aksamalar yaşanması, yatırımcıların GOÜ'lerde risk olarak gördükleri bir politik unsurdur. Ev sahibi ülkenin kamu kurum ve kuruluşları ile bağlı ortaklıklarının ve mahalli

idarelerinin, finansör kuruluşla yaşanabilecek bir anlaşmazlık halinde finansmanı temin edememeleri, yatırımcıya karşı olan finansal yükümlülüklerini yerine getirememelerine sebep olabilir. Finansör kuruluşun var olmaması halinde ise, ev sahibi ülkenin, finansal yapıda yaşanan sıkıntılar nedeniyle ödeme güçlüğü yaşaması aynı sonucu doğurabilir.

Kamulaştırma, ev sahibi ülkenin egemenlik yetkisine dayandırabileceği ve uluslararası hukukun işaret ettiği belirli kriterleri sağlamak koşuluyla, bu yetkisini kullanarak, yabancı yatırımcıları zora sokabileceği bir politik risktir. Kamulaştırma, T.C. Anayasası'nın 46. Maddesi'nde tanımlandığı şekliyle, devlet ve kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre devralmasıdır.

Uluslararası anlamda ise kamulaştırma ile ilgili en eski belgelerden biri, BM Genel Kurulu'nun 1962 Tarihli ve 1803 Sayılı "Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Kararı"dır. Bu kararın dördüncü maddesi gereğince, kamulaştırma kamu yararı veya kamu güvenliğine dayandırılmalıdır. Ayrıca aynı kararda kamulaştırmanın olduğu ülkedeki ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde tazminat ödenmesi gerektiği belirtilmiştir (UN, 1962: 15).

Kamu yararı ifadesi, zamana, mekâna, hizmetin türü ve ihtiyaçlara, yasal görüş ve anlayışlara göre değişen ve dolayısıyla her olayda somut koşullara göre belirlenmesi gereken, siyasi yönü de olan bir kavramdır (Kırmacı, 2011). Ev sahibi ülkede kamu yararı kararı verecek ve bu kararı onaylayacak idarelerin çeşitliliği, kamulaştırmayı daha da öngörülemez bir risk kılmaktadır. Maddeye göre kamulaştırmanın prensip olarak vazgeçilmez diğer unsuru olan tazminat ödenmesi konusu, devletin gücünü kötüye kullanması neticesinde iç yargı yolları tüketildikten sonra uluslararası yatırım tahkimine götürülebilmektedir. Burada gücün kötüye kullanılması, devletin tazminat ödememesi veya geciktirmesi şeklinde olabileceği gibi tazminat bedelini uygun değerlendirme araçları kullanmadan, usule aykırı olarak olması gerekenden farklı belirlemesi şeklinde de cereyan edebilir. Ülkeler arasında imza altına alınan yatırım anlaşmaları, uluslararası tahkim için iç yargı yollarının tüketilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır.

Ortaya çıkış biçimi bakımından kamulaştırmadan tamamen farklı olan dolaylı ya da *de facto* kamulaştırma ise farklı bir amaca hizmet etmektedir. Kamulaştırmada taşınmazın devri amaçlanırken, dolaylı kamulaştırmada kişinin mal varlığı üzerindeki haklarını kullanamaz hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Dolaylı kamulaştırmada devletin objektif yükümlülüğünü bilinçli olarak yerine getirmemekte direnmesi ile kişinin mal varlığından yoksun bırakılması söz konusudur (Dinç, 2007: 93). Bir yatırımcıya ayrımcı bir tavır sergilenerek hammadde kullanımında ithalat yasağı yoluyla kısıtlama getirilmesi ya da altyapı hizmetlerine erişiminin engellenmesi, dolaylı kamulaştırmanın yaygın örnekleridir. Fakat yatırım anlaşmalarında sağlık, güvenlik ve çevre gibi kamusal refaha ilişkin yasal hedeflerin korunması için düzenlenen ve uygulanan ayrımcı olmayan yasal ve anlaşılabilir önlemler, dolaylı kamulaştırma teşkil etmez. Bu durumun, egemenlik gücünün kötüye kullanılmasına açık bir kapı bırakılıyor gibi yanıltıcı bir izlenim ürettiği açıktır. Nitekim 2002 yılında neticelendirilen Marvin Feldman v. Mexico davasında konuyla ilgili açıklayıcı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre (ICSID, 2002: 41), hükümetlerin yaptığı her mevzuat değişikliğinin veya mevcut mevzuatı uygularken geliştirdiği yeniliklerin, bir yatırımcının ticari faaliyetini sürdürmesini zorlaştırması ve hatta imkânsız hale getirmesi kamulaştırma olarak kabul edilemez. Hükümetler, ellerindeki yürütme gücünü kullanarak ekonomik, politik ve sosyal kaygıları giderme yolunu seçebilir ve bu durum belirli ticari faaliyetleri daha az kazançlı ya da ekonomik açıdan tamamen devam edilemez kılabilir.

Tablo-1'de, sözü geçen politik risklerin GOÜ'lerle DYY ilişkisi bulunan firmalardan, MIGA'nın politik risk araştırmasına katılmış olanlara yansımaları, üç farklı başlık altında derlenmiştir: *i*) politik risklerin yatırımcıları etkileme derecesi, *ii*) yatırımcıların finansal kayıplarında politik risklerin payı ve *iii*) politik risklerin yatırımcı kararlarına etkisi. Aşağıda bu başlıklar kısaca açıklanmaktadır (World Bank, 2014).

i) Politik riskler içinde mevzuat değişikliklerinden hiç etkilenmediklerini beyan eden firmaların oranı sadece %3 olmuştur. Sözleşme fesihlerini, en çok etkilendikleri politik risk olarak değerlendiren

firmaların oranı %20'dir. Aynı oran, transfer ve konvertibilite zorlukları, mali yükümlülüklerde aksama, kamulaştırma ve politik şiddet olayları gibi riskler için %10-%15 bandında değişmektedir. Mali yükümlülüklerde yaşanan aksamalara kıyasla transfer ve konvertibilite zorluğundan hiç etkilenmediğini belirten firmaların oranının daha düşük olması dikkat çekicidir. Bu veri, yatırımcıların hak edilmiş ödemelerini tahsil etmekten ziyade bu fonlarını transfer ederken güçlük yaşadıklarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

ii) Araştırmaya katılan yatırımcıların 2010-2013 yılları arasında finansal kayıplara uğramasına neden olan en önemli iki politik risk, mevzuat değişiklikleri ve sözleşme fesihleri olmuştur. Mevzuat değişiklikleri ile finansal kayba uğrayan yatırımcıların oranı %40'tır. Aynı oran, sözleşme fesihleri ve politik şiddet için sırasıyla, %34 ve %31 olmuştur.

iii) Yatırımcıların yatırımlarından geri çekilme, planladıkları yatırımlarını iptal etme veya her iki kararı birden vermiş olmalarına neden teşkil eden politik risklerin başında %41'lik payla mevzuat değişiklikleri gelmektedir. Mevzuat değişiklikleri nedeniyle pozisyonunu değiştirmeyen yatırımcıların oranı ise %49'dur. Kamulaştırma, savaş ve terörizm gibi politik riskler söz konusu olduğunda ise, yatırımcıların %65'ten fazlası herhangi bir pozisyon değişikliğine gerek duymamaktadır. Mali yükümlülüklerde yaşanan aksamalar, sekiz politik risk arasında finansal kayıpların en önemli beşinci sebebi olsa da, yatırımcıların olumsuz pozisyon almalarına neden olan en önemli ikinci sebep olarak gösterilmektedir.

Tablo-1: Politik Risklerin Yatırımcılara Yansımaları

	Yatırımcılara Etkisi *					Mali Kayıplar	Karar Durumu **		
	1	2	3	4	5		1	2	3
Mevzuat değişiklikleri	24	37	26	10	3	40	49	41	10
Sözleşme feshi	20	32	25	17	6	34	59	27	14
Transfer ve konvertibilite zorlukları	14	29	31	19	7	25	58	26	15
Halk ayaklanmaları	15	26	30	20	10	20	61	24	14
Mali yükümlülüklerde aksama	14	27	31	15	14	15	51	35	14
Kamulaştırma	13	18	26	26	18	6	66	19	15
Terörizm	10	22	26	25	17	6	66	17	16
Savaş	12	16	22	27	24	5	68	17	16

* 1: En fazla etkili, 5: Etkisiz; ** 1: İptal ya da çekilme yok, 2: İptal, çekilme ya da her ikisi birden, 3: Kararsız

Kaynak: WIPR 2013 Raporu'ndan (World Bank, 2014) sağlanan verilerle oluşturulmuştur.

Yatırımcıların, bahsi geçen politik risklere karşı kendilerini güvence altında hissetmelerini ve böylelikle muhtemel bir yatırıma olumlu bakabilmelerini sağlamak için yatırımların tabi olacağı bir akdin varlığı son derece önemlidir. Ülkeler arasında imzalanacak bu türden akitler, yatırımların adil ve hakkaniyete uygun bir muamele görmelerini sağlayarak istikrarlı bir yatırım ortamına ve beraberinde teknoloji taşmaları gibi araçlarla ekonomik gelişmeye katkıda bulunur. Bu sebeple, ilki 1959 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti ve Pakistan arasında imzalanan İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları'nın (Bilateral Investment Treaties-BITs) sayısı her geçen gün artmaktadır¹⁰.

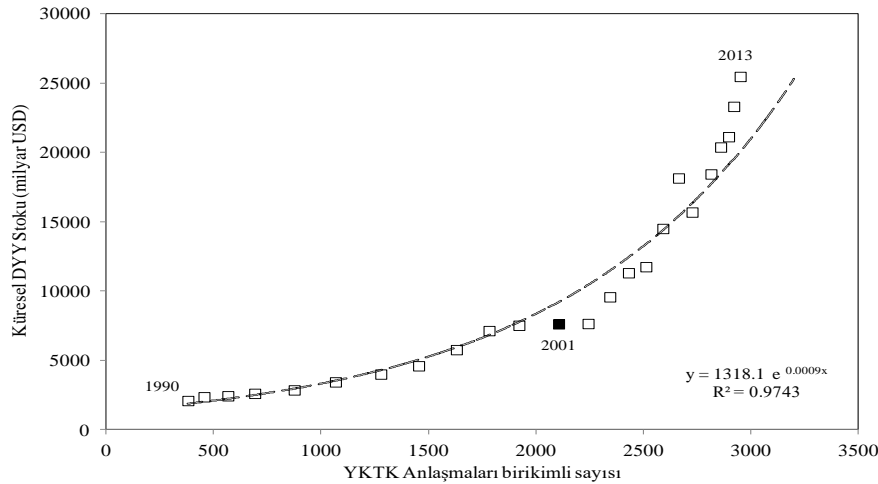
4. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları

¹⁰ 28.04.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir. "Treaty between the Federal Republic of Germany and Pakistan for the Promotion and Protection of Investments", Bonn, 25 Kasım 1959 (http://www.iisd.org/pdf/2006/investment_pakistan_germany.pdf/ 04.12.2014).

Türkiye’de Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları olarak anılan İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları, yatırımcıların çok çeşitli politik risklere karşı korunabilmesi için sık kullanılan araçlardan birisi olma özelliğini taşımaktadır.

YKTK Anlaşmaları’nda, gözetilmesinin genel olarak uygun olacağı kabul edilen prensipler söz konusudur. Anlaşma maddeleri, anlaşmaya özgü olmakla birlikte, ele alınan konular genel olarak bu prensiplere uygun biçimde metne aktarılır. Türkiye Cumhuriyeti ile Çek Cumhuriyeti arasında imzalanan YKTK Anlaşması’ndan yola çıkılarak¹¹, söz konusu anlaşmalarda genellikle işaret edilen konular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- i. Yatırımcıların teşviki,
- ii. Yatırım ortamının sağlanması ve yatırımların kabul edilmesi,
- iii. Adil ve hakkaniyete uygun muamele (fair and equitable treatment),
- iv. Makul olmayan ve ayrımcı tedbirlerden uzak kalınması,
- v. Millî muamele ve en çok kayırılan ulus muamelesi (most favored nation treatment),
- vi. İstihdam serbestliği,
- vii. Kamulaştırmada kamu yararı ilkesi,
- viii. Tazminat için anında, yeterli ve etkin (prompt, adequate and effective) ödeme yapılması,
- ix. Transferlerin serbestçe ve gecikme olmaksızın yapılabilmesi.
- x. Garantörün halefiyetinin tanınması,
- xi. Anlaşma ile ilgili uyuşmazlığı engellemek amacıyla danışmada bulunmaya rıza gösterilmesi,
- xii. Uyuşmazlıkların çözümü (Dispute settlement),
- xiii. Anlaşmanın süresi.

Kaynak: Küresel DYY stoku için www.unctadstat.unctad.org/02.12.2014; YKTK Anlaşmaları birikimli sayısı için <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/02.12.2014> veritabanları kullanılarak oluşturulmuştur.

Grafik-4: YKTK anlaşmaları ve küresel DYY stoku

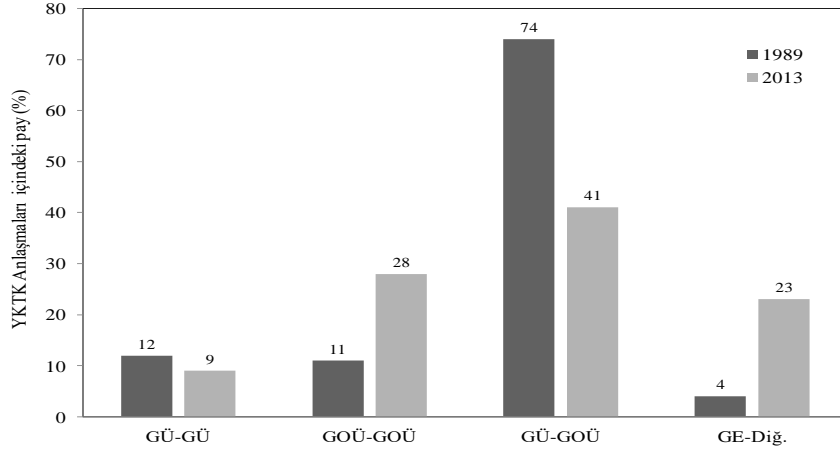
Grafik-4'ten görülebileceği üzere, 1990 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede YKTK Anlaşmaları'nın birikimli sayısı ile küresel DYY stoku arasında oldukça anlamlı bir korelasyon söz konusudur. Küresel riskin yükseldiği 2001 yılında korelasyon eğrisinden ilk sapma oluşmuş ve arkasından YKTK Anlaşması başına düşen küresel DYY stoku, önceki döneme göre artmıştır.

YKTK Anlaşmaları, sürdürülebilir bir büyüme hedefi için DYY'leri çekmeyi hedefleyen her ülkenin dış politikasının bir parçası haline gelmiştir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte, ülkeler bu anlaşma

¹¹ Taraflar arasında 29 Nisan 2009'da imzalandıktan sonra 3 Mayıs 2012 tarihli ve 28281 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

metinleri için modeller hazırlayarak kendi standartlarını oluşturma yolunu seçmişlerdir (Köşgeroğlu, 2013: 148). Böylelikle, DYY ile ilgili istikrarlı bir yasal çerçeve oluşturularak daha uygun bir yatırım ortamı hedeflenmektedir.

YKTK Anlaşmaları'na taraf olan ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre dağılımı, son çeyrek yüzyılda önemli ölçüde değişmiştir. Söz konusu değişim Grafik-5'te görülmektedir.

Kaynak: <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/02.12.2014>'ten sağlanan verilerle oluşturulmuştur.

Grafik-5: YKTK anlaşmalarının dağılımı

1990 yılına kadar yürürlüğe giren anlaşmaların büyük bir kısmı GÜ'ler ve GOÜ'ler arasında gerçekleşmiştir. Bu anlaşmalarda, GÜ'lerin yatırımları için daha fazla garanti, GOÜ'lerin ise, ülkelerine duyulan güveni artırarak daha fazla DYY çekme isteği temel motivasyon kaynakları olmuştur. 2013 sonu itibarıyla bu ülkeler arasında gerçekleşen anlaşmaların oranı %41'e gerilemiştir ve büyük bir kısmı (%77) AB ülkeleri arasındadır. Bu gerilemenin arkasında, GOÜ'lerin kendi aralarında ve GE'lerin diğer ülkelerle yürürlüğe koydukları YKTK Anlaşmaları'nda yaşanan artışlar vardır.

2013 yılı itibarıyla imzalanan yatırım anlaşmalarının toplam sayısı 3308'i bulmuştur¹². Bunlardan 2961'i YKTK Anlaşmaları gibi İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları'dır. Diğer 347 anlaşma ise, ekonomik işbirliği, bölgesel bütünleşmeler ve serbest ticaret anlaşmaları, vb içinde yer alan yatırım konulu bölümlerdir. Yatırım anlaşmalarının 2535'i yürürlüğe girmiştir. 151 adet anlaşma sonlandırıldığı için halen yürürlükte olan anlaşma sayısı 2384'tür¹³. 2013 yılında Kuveyt 7, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye 4^{14,15}, Moritus, Tanzanya ve Japonya 3 anlaşma ile en fazla YKTK Anlaşması imzalayan ülkeler olmuşlardır. 2013'te en fazla sayıda anlaşmasını sonlandıran ülke ise Güney Afrika Cumhuriyeti (İspanya, İsviçre ve Hollanda ile) olmuştur (UNCTAD, 2014a: 114).

¹² 1989 yılı için bu değer 313'tür.

¹³ UNCTAD IIAs veritabanından sağlanan verilerdir (<http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/02.12.2014>).

¹⁴ Cibuti-Türkiye Cumhuriyeti YKTK Anlaşması, 25.09.2013.

Gine-Türkiye Cumhuriyeti YKTK Anlaşması, 18.06.2013.

Gambiya-Türkiye Cumhuriyeti YKTK Anlaşması, 12.03.2013.

Moritus-Türkiye Cumhuriyeti YKTK Anlaşması, 07.02.2013.

¹⁵ UNCTAD IIAs veritabanına göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin imzalamış olduğu toplam 95 YKTK Anlaşması'ndan 74'ü halen yürürlükte. Yürürlüğe giren son 10 YKTK Anlaşması'nın yürürlüğe girme süresi ortalama 4 yıldır. Türkiye Cumhuriyeti bugüne kadar Çek Cumhuriyeti, Romanya, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu ile yapmış olduğu YKTK Anlaşmaları'nı sonlandırmıştır. Çek Cumhuriyeti ile olan anlaşma dışındakiler sonradan yenilenmiştir. Bu çalışmanın tamamladığı tarih itibarıyla 2014 yılında imzalanan tek YKTK Anlaşması, Kolombiya ile 28 Temmuz tarihinde imzalanan anlaşmadır (<http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/02.12.2014>).

5. YKTK Anlaşmalarında Uyuşmazlıkların Çözülmesi Konusu

Gerek Türkiye gerekse diğer ülkelerin YKTK Anlaşmaları incelendiğinde, bir akit tarafla diğer tarafın yatırımcısı veya akit taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesi için, ilk adım olarak genellikle iyi niyetle danışma ve müzakere araçlarının önerildiği görülmektedir. Uyuşmazlığın ilgili tarafa bildirilmesinden sonra, önceden belirlenmiş bir süre içinde danışma ve müzakere araçları ile sonuç alınamamış ise, bir akit tarafla diğer akit tarafın yatırımcısı arasındaki uyuşmazlığın çözülmesi için farklı yollara başvurulabilir.

Bu yollardan ilki, ülkesinde yatırım yapılan akit tarafın yetkili hukuk mahkemesidir. Bu yolun izlenmesi halinde, yatırımcı aynı zamanda uluslararası tahkim yoluna başvuramaz. Tahkim yerinin Türkiye Cumhuriyeti olması durumunda uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin esas ve usuller, 21.06.2001 tarih ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu'nda düzenlenmektedir.

İkinci yol ise, uluslararası tahkime başvurmaktır. 2013 yılı itibarıyla yatırım anlaşmaları (YKTK ve diğerleri) ile ilgili açılan toplam 568 uluslararası tahkim davasında 98 devlet davalı taraf durumundadır. Bu devletlerin %57'si GOÜ'ler, % 27'si GÜ'ler ve %16'sı GE'lerdir. Bugüne kadar karara bağlanan 274 davanın %43'ü devletler lehine, %31'i yatırımcılar lehine sonuçlanmış ve kalan %26'sında uyuşmazlık çözümlendirilmiştir. Uluslararası tahkim için başvuran yatırımcıların ana ülkelerinin %85'i GÜ'ler, %13'ü GOÜ'ler ve %2'si GE'lerdir. Arjantin (53)¹⁶, Venezüella (36)¹⁷ ve Çek Cumhuriyeti (27), uyuşmazlık çözülmesi davalarında en fazla davalı taraf olan ilk üç ülke konumundadırlar (UNCTAD, 2014b: 1-10).

Yatırımcılar, 2013 yılında yatırım anlaşmalarının uygulanması veya yorumlanması ile ilintili uyuşmazlıkların çözülmesi için 57 dava açmışlardır (GÜ'lerden 45 ve GOÜ'lerden 12). Bu davaların 13'ü Çek Cumhuriyeti ve İspanya'da yenilenebilir enerji mevzuatında yapılan değişikliklerle ilgilidir¹⁸. 2013 yılında dava konusu yatırımların ev sahipleri alışılmışın dışında ağırlıklı olarak (%46) GÜ'lerdir (UNCTAD, 2014b: 2-3).

Uluslararası tahkim için ilk seçenek, Devletler ile Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Sözleşmesi (1965 tarihli Washington Sözleşmesi olarak da anılır) ile 1966 yılında Dünya Bankası bünyesinde kurulmuş olan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi'ne (International Centre for Settlement of Investment Disputes-ICSID) başvurmaktır. Türkiye Cumhuriyeti, bugüne kadar 159 ülkenin imzalamış olduğu ICSID Ana Sözleşmesini, 24 Haziran 1987 tarihinde 3460 sayılı yasa ile onaylamıştır¹⁹ (2 Haziran 1988 tarih, 19830 sayılı Resmi Gazete).

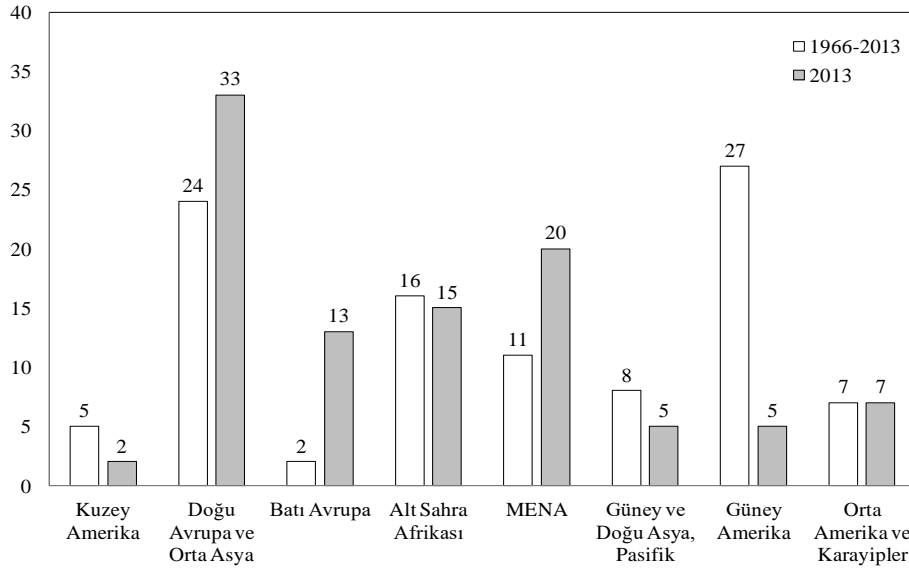
¹⁶ 2001 yılının sonlarına doğru aşırı değerli kur ve yüksek borç nedenleriyle yıkıcı bir ekonomik krize girmesinin ardından Arjantin, halk ayaklanmalarına sahne olmuş ve bu olaylarda 39 kişinin hayatını kaybetmesi neticesinde hükümet görevden ayrılmıştır (<http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9332474/Debt-crisis-the-cost-of-default-rioting-sieges-and-death.html/05.12.2014>). 2001 yılına kadar 4 kez uluslararası tahkim mahkemelerinde taraf olan Arjantin'in yaşanan krizden bu yana 53 kez yatırım uyuşmazlığı nedeniyle uluslararası tahkim mahkemelerinde dava edilmiş olması, politik risklerin etkisi bağlamında anlamlıdır.

¹⁷ Hollanda ve Venezüella arasındaki YKTK Anlaşması gereğince tahkim mahkemesi talep eden yatırımcıların iki yatırımla ilgili, üretim-ihracat kısıtlaması getirmesi ve kamulaştırma yapmış olması nedenleriyle Venezüella 9.10.2014 tarihli kararla 1,6 milyar Amerikan Doları tazminat cezası almıştır (Venezuela Holdings B.V. and others v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/07/27). Venezüella bu cezayı 2007 yılından bu yana biriken yasal faiziyle birlikte ödeyecektir. Yalnızca bir davadan dolayı ödenecek olan söz konusu meblağ, Venezüella'ya 2013 yılında gelen DYY hacminin yaklaşık dörtte biridir.

¹⁸ 2013 yılı Ağustos ayında İspanya Hükümeti yenilenebilir enerji santrallerinde üretilen elektriklerden kW başına 6 avro sent vergi alınmasını öngören bir yasa çıkarmıştı. İspanya'nın ardından Çek Cumhuriyeti de benzer bir adım atarak yenilenebilir enerjide devlet yardımını sonlandıran ve güneş enerjisi santrallerine vergi koyan yeni ticari yasaları onayladı (http://enerjigunlugu.net/avrupa-yenilenebilir-enerji-agacinda-yaprak-dokumu_5984.html#.VH5X2DGsVow/03.12.2014).

¹⁹ 64. maddeye rezerv koyarak Türkiye Cumhuriyeti, söz konusu sözleşmenin yorumu ya da uygulanmasıyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti ve diğer herhangi bir Akit Devlet arasında ortaya çıkmış ve görüşmeler

Üye ülkeler, ICSID Ana Sözleşmesi (54. Madde) gereğince bu sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı kabul etmek ve kararın parasal yükümlülüklerini kendi sınırları içerisinde ulusal mahkemesinin nihaî bir kararı gibi yerine getirmekle yükümlüdür²⁰. ICSID, Ana Sözleşmeyi imzalamamış ülkelere karşı açılacak davaları da görebilmek için 1978 yılında açıkladığı Ek İmkân Kuralları'nı (Additional Facility Rules-AFR), son olarak 2006 yılında güncellemiştir (ICSID, 2006).

Kaynak: ICSID dava istatistikleri (ICSID, 2014: 11, 24).

Grafik-6: Taraf ülkelerin bölgesel dağılımı (%)

2013 yılı itibarıyla, ICSID nezdinde uyuşmazlıkların çözülmesi için açılan davaların toplam sayısı 459'a ulaşmıştır²¹. Bu davaların %89'u ICSID Ana Sözleşmesi, %9'u Ek İmkân Kuralları ve %2'si hakem kararlarının hükümsüz sayılması ile ilgili başvurulara dayanmaktadır. Bugüne kadar açılan davaların %63'ü YKTK Anlaşmaları, %37'si ise diğer yatırım anlaşmaları gereğince açılan davalarlardır. Bu davaların çok önemli bir bölümü petrol, gaz ve maden (%26), elektrik (%13) ve ulaşım (%10) sektörüne ilişkindir (ICSID, 2014: 7-12). ICSID'ta görülen davalara, yatırımın yapıldığı ülke olarak taraf olan ülkelerin, 1966-2013 dönemi ve 2013 yılı için coğrafi dağılımı Grafik-6'da görülmektedir.

2013 yılında Mısır Arap Cumhuriyeti (MENA, 6 dava), Özbekistan (Doğu Avrupa ve Orta Asya, 4 dava) ve İspanya (Batı Avrupa, 3 dava) bölgelerinin ICSID davalarına daha fazla muhatap olmalarına sebep teşkil eden ülkeler olmuşlardır (ICSID, 2014: 25). ICSID Ana Sözleşmesi, 2013 yılında açılan tahkim davalarının %55'inde tercih edilmiştir (UNCTAD, 2014b: 4). Tablo-2'de Türkiye

yoluyla çözümlenmemiş herhangi bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesini kabul etmemiştir (http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103460.pdf/04.12.2014).

²⁰ Tahkim kararlarının Türkiye'de icra olunabilmesi, yetkili Türk mahkemesi tarafından tenfiz kararı verilmesine bağlıdır. Türkiye'de bu amaçla asliye mahkemeleri görevlendirilmiştir ve 27.11.2007 tarih ve 5418 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanununun 50-63'üncü maddelerini içeren Yabancı Mahkeme ve Hakem Kararlarının Tenfizi ve Tanınması başlıklı 2. Bölümü uygulanmaktadır (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5718.pdf/04.12.2014>).

²¹ Bazı YKTK Anlaşmaları'nda ICSID'a sunulması uygun düşünülen veya düşünülmeyen uyuşmazlık sınıfları ile ilgili bildirimlere atıf yapılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Suudi Arabistan Krallığı Hükümeti Arasında YKTK Anlaşması, bu duruma örnek teşkil etmektedir (http://www.ydy.gov.tr/anlasma_detay.cfm?ulkeKod=84/03.12.2014).

Cumhuriyeti'ne karşı ICSID nezdinde açılmış davalar görülebilir. Bu davaların 6'sında ICSID Ana Sözleşmesi, 2'sinde ise Ek İmkân Kuralları prosedürel kural olarak uygulanmıştır. Bekleme durumunda olan tek bir dava mevcuttur.

Uluslararası tahkim için bir diğer seçenek ise, *ad hoc* olarak adlandırılan tahkim yoludur. Bu yolun seçilmesi durumunda ICSID Ana Sözleşmesi'nden farklı olarak, her uyuşmazlığa özel ve BM Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu'nun (UNCITRAL) Tahkim Kurallarına göre belirlenmiş üç hakemli bir tahkim mahkemesi kurulur²² (UN, 2014). Uygulanacak hukuk üzerinde taraflarca uzlaşa sağlanamamış ise, uygulanacak hukuk tahkim mahkemesi tarafından belirlenir. UNCITRAL, 2013 yılında açılan tahkim davalarının %35'inde tercih edilmiştir (UNCTAD, 2014b: 4).

Tablo-2: Türkiye Cumhuriyeti'nin Davalı Taraf Olduğu ICSID Davaları

Dava No	Talep Eden	Sektör	Uygulanan Kural	Durum
1 RB/02/5	PSEG Global Inc. and Konya Ilgin Elektrik Üretim ve TLS.	Elektrik	Ana Sözleşme	Sonuçlandı
2 ARB/04/21	Motorola Credit Corporation, Inc	Telekomünikasyon	Ana Sözleşme	Sonuçlandı
3 ARB/06/8	Libananco Holdings Co. Limited	Elektrik	Ana Sözleşme	Sonuçlandı
4 ARB(AF)/06/2	Cementownia "Nowa Huta" S.A.	Elektrik	Ek İmkân Kuralları	Sonuçlandı
5 ARB(AF)/07/2	Europe Cement Investment and Trade S.A.	Elektrik	Ek İmkân Kuralları	Sonuçlandı
6 ARB/07/20	Saba Fakes	Telekomünikasyon	Ana Sözleşme	Sonuçlandı
7 ARB/08/13	Alapli Elektrik B.V.	Elektrik	Ana Sözleşme	Sonuçlandı
8 ARB/11/28	Tulip Real Estate and Development Netherlands B.V.	İnşaat	Ana Sözleşme	Beklemede

Kaynak: <https://icsid.worldbank.org/ICSID/Index.jsp/05.12.2014>.

Akit Taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümlenmesinde ise üç hakemli bir tahkim heyetine başvurulabilir. Talep eden ve davalı Akit Tarafların birer hakem belirlenmesinin ardından, bu iki üye ortak uzlaşa ile tahkim mahkemesine başkanlık edecek üçüncü hakemi atarlar²³. Tarafların beyanlarının alınması ve duruşmaların tamamlanmasının ardından, önceden belirlenmiş bir süre içinde karar verilir. Akit Taraflara yazılı olarak iletilen karar nihai ve bağlayıcıdır.

YKTK Anlaşmaları'nda ICSID ve UNCITRAL dışında atıfta bulunulan farklı tahkim merkezleri de bulunmaktadır. Bu tür merkezlere 2013 yılında yapılan dava başvurularının toplam içindeki payı %5 olmuştur. Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce-ICC) Tahkimi, Stokholm Ticaret Odası Tahkim Kurumu (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce) ve Kahire Uluslararası Ticari Tahkim Merkezi (The Cairo Regional Centre for International Commercial Arbitration), bu merkezler içinde YKTK Anlaşmaları'nda en sık yer alanlardır. Türkiye'de ise İstanbul

²² Bahsi geçen kurallar, BM Genel Kurulu tarafından 15 Aralık 1976 tarihinde kabul edilen, 2010 ve 2013 yıllarında bazı maddeleri revize edilen kurallardır (<http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-rules-2013/UNCITRAL-Arbitration-Rules-2013-e.pdf/04.12.2014>).

²³ Eğer iki hakem, seçimlerinden itibaren iki ay içinde Mahkeme Başkanının seçimi konusunda anlaşma sağlayamazlarsa, Mahkeme Başkanı, taraflardan birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı Başkanı tarafından seçilecektir. Bu şahıs taraflardan birinin vatandaşı ise, seçim Başkan Yardımcısı tarafından yapılacaktır. Aynı durum söz konusu olursa seçim taraflardan birinin vatandaşı olmayan en kıdemli Divan Üyesi tarafından yapılacaktır (Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında YKTK Anlaşması, 8 Temmuz 1999 tarih, 4408 sayılı Kanun ile onaylanmıştır, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4408.html/04.12.2014>).

Tahkim Merkezi, uyuşmazlıkların tahkim veya alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleriyle çözülmesini sağlamak üzere 6570 sayılı kanunla kurulmuştur (29 Kasım 2014 tarih ve 29190 sayılı Resmi Gazete).

SONUÇ

Son yıllarda mevzuat değişiklikleri, sözleşme fesihleri, transfer ve konvertibilite zorlukları, politik şiddet, kamulaştırma ve *de facto* kamulaştırma gibi politik riskler sebebiyle mali kayıplar yaşayan firmaların sayısı artma eğilimindedir. Bu durumda kalan firmaların bir kısmı, yeni yatırımları ile ilgili olarak iptal etme ya da erteleme kararları vermek zorunda kalmışlardır. Bunun bir neticesi olarak ülkeler, yurtdışından gelecek yatırımları teşvik etmenin yanı sıra kendi firmalarının yurtdışında yaptıkları veya yapacakları yatırımları politik risklere karşı koruma motivasyonu ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları'na daha büyük önem vermeye başlamışlardır. 2013 yılında, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki anlaşmaların oranı, 1989 yılına kıyasla azalmış; gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarındaki anlaşmalar ve gelişmiş ülkelerin diğer ülkelerle yaptığı anlaşmalar ciddi oranda artmıştır. 2013 yılında en fazla yeni YKTK Anlaşması imzalayan ülkeler Kuveyt, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur.

2011 yılında, BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ülkelerine katılan Güney Afrika Cumhuriyeti, bu katılımın ardından hiç yeni YKTK Anlaşması imzalamayıp aksine 2012 yılında Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği (BLEU), 2013 yılında İspanya, İsviçre, Hollanda ve 2014 yılında Almanya ile olan YKTK Anlaşmaları'nı sonlandırmıştır.

1990-2013 döneminde sayıları yaklaşık 10 kat artan YKTK anlaşmalarında, yatırımların adil ve hakkaniyete uygun bir muamele görmesi ve en fazla kayırlan ülke prensiplerinden faydalanılması gibi unsurlar, DYY akımlarını cezp etmek için kullanılmaktadırlar. Uluslararası hukuka göre yasal bir hak olan kamulaştırmanın uygulama esaslarının belirlenmesi ve tazminat ödenmesi, yatırımcının yatırımla ilgili tüm transferlerini gecikmesiz olarak serbestçe yapabilmesi, politik riski sigortalayanın halef olma hakkı ve akit taraflar arasındaki ya da bir akit tarafla diğer akit tarafın yatırımcısı arasındaki uyuşmazlıkların çözülmesi konularına, YKTK Anlaşmaları ile açıklık getirilmesi ise, daha ziyade yatırımların korunmasına yönelik girişimlerdir.

YKTK Anlaşmaları gereğince uyuşmazlıklar için yerel hukuk yolları ile birlikte uluslararası tahkim mekanizmalarının da başvurulabilir olması, yatırımcıların bir ülkenin yatırım yapılabilirliği ile ilgili fikirlerini olumlu yönde etkilemektedir. 2013 yılı itibarıyla en az bir uluslararası yatırım tahkim davasına taraf olan ülkelerin yarısından fazlası gelişmekte olan ülkelerdir. Yine 2013 yılı itibarıyla, Arjantin, Venezüella ve Çek Cumhuriyeti, bu davalarda en fazla taraf olmuş ilk üç ülkedir. Bu ülkelerde üretime ve ihracata yönelik kısıtlamalar, kamulaştırma ve mevzuat değişiklikleri gibi politik riskler üst düzeydedir.

ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes-Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi) ve UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law- BM Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu) ile oluşturulan *ad hoc* tahkim, en sık başvuru alan uluslararası tahkim mahkemeleridir. ICSID nezdinde dava konusu olan yatırımların yaklaşık yarısı petrol-gaz-maden sektörü, elektrik sektörü ve ulaşım sektörü ile ilgilidir. 2013 yılında, Doğu Avrupa ve Orta Asya, Batı Avrupa ile Akdeniz ve Kuzey Afrika (MENA) bölgelerinde yer alan yatırımlarla ilgili davaların sayısında görülen artış dikkat çekicidir. Söz konusu bölgelerde politik riskleri daha fazla hissedilir kılan ülkeler, Özbekistan, Mısır ve İspanya olmuştur.

KAYNAKLAR

Akıncı, Z. (2009). "Yurtdışındaki Yatırımcılarımızın Korunması Açısından ICSID Tahkimi". 2. Uluslararası Özel Hukuk Sempozyumu. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve TMSF. 277-287.

Albuquerque, R., Loayza, N. and Serven, L. (2005). "World Market Integration Through the Lens of Foreign Direct Investors". Journal of International Economics. 66 (2): 267-295.

- Candemir, A. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”. Ege Akademik Bakış. 9 (2): 659-675.
- Dinç, G. (2007). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- DPT (2000). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005. Ankara.
- Emir, M. ve Kurtaran A. (2005). “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Politik Risk Unsuru”. MUFAD Journal. 28: 37-47.
- FIAS (2001). Türkiye: Yatırım Önündeki İdari Engeller. The Facility for Investment Climate Advisory Services. Washington, DC: IFC, World Bank Group.
- Güven, Y. (2008). “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 3 (1): 75-97.
- ICSID (2002). Marvin Feldman v. Mexico. ICSID Case No. ARB(AF)/99/1. International Centre for Settlement of Investment Disputes. Washington, DC: World Bank Group.
- ICSID (2006). Additional Facility Rules, ICSID/11, International Centre for Settlement of Investment Disputes. Washington, DC: World Bank Group.
- ICSID (2014). The ICSID Caseload - Statistics, Issue 2014-1, International Centre for Settlement of Investment Disputes. Washington, DC: World Bank Group.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”. KMU İ.İ.B.F. Dergisi. 10 (14): 436-458.
- Kırmacı, K. (2011). Türk İdari Yargısında Kamulaştırma (Yasal Düzenlemeler ve İdari Yargı Uygulamaları). Kamulaştırma Konferansı. Danıştay Başkanlığı. http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/sunum/conf5/KKirmaci_Kamulastirma.pdf/24.12.2014.
- Köşgeroğlu, B. Ş. (2013). “Model İkili Yatırım Anlaşmaları ve Türkiye'nin Model İkili Yatırım Anlaşması Taslağı”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi. 107: 143-172.
- Mody, A. (2007). Foreign Direct Investment and the World Economy. London and New York: Routledge.
- Mody, A. and Murshid A. P. (2005). “Growing up with Capital Flows”. Journal of International Economics. 65 (1): 249-266.
- Mottaleb, K. A. (2007). “Determinants of Foreign Direct Investment and Its Impact on Economic Growth in Developing Countries”. MPRA Paper. No: 9457.
- Mottaleb, K. A. and Kalirajan, K. (2010). “Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Comparative Analysis”. The Journal of Applied Economic Research. 4 (4): 369-404.
- OECD (2009). OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment. Fourth Edition 2008.
- Selamoğlu, A. (1998). Küreselleşme Sürecinde İnsan Kaynağı. İstanbul: Kurtuluş Ofset Basımevi.
- Sethi, D., Guisinger, S., Ford Jr., D. L. and Phelan, S. E. (2002). “Seeking Greener Pastures: A Theoretical and Empirical Investigation into the Changing Trend of Foreign Direct Investment Flows in Response to Institutional and Strategic Factors”. International Business Review. 11 (6): 685-705.
- Sodik, J. and Nuryadin, D. (2008). “Determinants of Local Investment: Case Study in Provinces in Indonesia”. Journal of Economic Development. 13(1): 15-31.

- Sonmez, A. and Pamukcu, M. T. (2011). "Foreign Direct Investment and Technology Spillovers in the Turkish Manufacturing Industry". STPS Working Papers 11/03. STPS-Science and Technology Policy Studies Center. Middle East Technical University.
- Sun, Q., Tong, W. and Yu, Q. (2002). "Determinants of Foreign Direct Investment Across China". *Journal of International Money and Finance*. 21 (1): 79-113.
- Tarı Özgür, M. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırım-İktisadi Büyüme İlişkisinde Teknoloji Kanalı: Türkiye Örneği (1988-2012), (Basılmamış Doktora Tezi) KOÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- TCMB (2002). Yetmişinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi'nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Ankara.
- TOBB (2003). 59. Genel Kurul Ekonomik Rapor 2003. Ankara.
- UN (1962). Permanent Sovereignty over Natural Resources. General Assembly Resolution 1803. United Nations General Assembly Seventeenth Session, Resolution No. A/RES/1803/(XVII), New York.
- UN (2014). United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL)-Rules on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration, UN Commission on International Trade Law, New York.
- UNCTAD (2014a). World Investment Report 2014 - Investing in the SDGs: An Action Plan. United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva, United Nations.
- UNCTAD (2014b). IIA Issues Note: Recent Developments in Investor-State Dispute Settlement (ISDS). United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva, United Nations.
- Williamson, J. (1990). What Washington Means by Policy Reform. Chapter 2 in Latin American Adjustment: How Much Has Happened? Washington: Institute for International Economics.
- Williamson, J. (2004). The Washington Consensus as Policy Prescription for Development. A Lecture in the Series "Practitioners of Development", World Bank.
- World Bank (2011). World Investment and Political Risk 2010. Washington, DC: MIGA, World Bank Group.
- World Bank (2013). Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Washington, DC: World Bank Group.
- World Bank (2014). World Investment and Political Risk 2013. Washington, DC: MIGA, World Bank Group.
- WTO (2001). Decision of 10 November 2001: Accession of the People's Republic of China. World Trade Organization. WT/L/432.
- YOİKK (2009). Uluslararası Yatırım Yeri Endeksleri İncelemesi. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. <http://www.yoikk.gov.tr/dosya/up/yoikk/endekslerguncellenenhaziran2009.son.doc/20.01.2014>.